

УДК 329.23(497.1)"1920/1924"
94(497.1)"1920/1924"
323(497.1)"1920/1924"

DOI <https://doi.org/10.31212/novi.covek.2023.24.luk.15-49>

Александар Лукић*

СРПСКИ РЕПУБЛИКАНЦИ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ МОНАРХИЈИ КАРАЂОРЂЕВИЋА – НОВИ ЉУДИ У СТАРОЈ ЕПОХИ*

Апстракт: Крајем јануара 1920. године у Београду је група српских интелектуалаца, предвођена Јаковом Јашом Продановићем и Љубомиром Љубом Стојановићем основала Југословенску републиканску странку. Српски републиканци су се залагали за идеале републиканске демократије – демократску политичку процедуру и социјалну солидарност, те за стварање новог југословенског, левичарски еволутивно оријентисаног човека. Рад је настао на основу извора похрањених у Архиву Српске академије наука и уметности, Архиву Југославије, штампе, периодике и релевантне историографске литературе.

Кључне речи: Српски републиканци, Краљевина СХС/Југославија, Јаша Продановић, Љубомир Стојановић, грађанска левица

---

* Институт за новију историју Србије, Београд, alukic85@gmail.com

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

Еволуција, а не револуција

Први светски рат донео је новине и промене Европи и свету на свим пољима човековог деловања. Четворогодишње ратно крвопролиће створило је многобројне, поготово социјалне проблеме, који су најтеже погодили територије захваћене ратним дејствима. Разне друштвене идеје и покрети (национализам, социјализам) настали у Европи XIX века, највише услед тешких ратних последица доживљавали су, или су били на путу да доживе, своју реализацију у пракси. Током рата, у октобру 1917. године, остваривала се у Руском царству Романових идеја комунизма и тежње за већом социјалном правдом у међуљудским односима, праћена револуцијом и суровим грађанским ратом. Револуционарној промени друштвеног система имала је да следи и промена облика државног уређења, из монархистичког у републиканско. Европском континенту републиканска идеја није била непозната (Француска, једна од водећих светских сила, била је република), али су пре Првог светског рата превладавале углавном парламентарне монархије. Фебруарска, а затим и Октобарска револуција у Русији подстакле су ширење социјалних и републиканских идеја и дале нов замах сличним покретима широм Европе и света.¹

---

1 Алексије Јелачић, *Историја Русије*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1929); Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919–1939*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1974); Исти, *Продор на Балкан и Србија 1908–1918*, (Београд: Завод за уџбенике: Слу-

Рат је донео велику промену геополитичке слике Европе. Урушила су се четири велика царства (аустро-угарско, руско, османско и немачко), на чијим територијама су настале, или су створане нове националне државе са монархијским или републиканским облицима државног уређења, што је понегде било праћено променом целокупног друштвеног система. У новонасталим земљама, попут Чехословачке, Пољске и Аустрије, била је успостављена грађанска република, док је у Немачкој, новоствореној Мађарској и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца било покушаја успостављања комунистичких совјетских република током 1918. и 1919. године.² Многи савременици дошли су до уверења, понети развојем догађаја, да је прошло доба монархија и наступила ера република у Европи. У том смислу, у новоствореној југословенској монархији Карађорђевића Љубомир Љуба Стојановић, вођа српских републиканаца, истицао је у полемици са политичким противницима и присталицама монархије: „Република је боља за народ него монархија. То данас

жбени гласник, 2011); Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1919–1988*, knj. I, (Beograd: Nolit, 1988); Pjer Renuven, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*, (Zagreb: Naprijed, 1965); Alen J. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*, (Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1968).

- 2 Митровић, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919–1939*, 101–130; Petranović, *Istorija Jugoslavije 1919–1988*, 88–90; Драган Р. Живојиновић, „Совјетска република у Мађарској и политика Сједињених америчких држава у Југоисточној Европи 1919. године“, *Зборник Филозофског факултета*, књига XII -1, Београд 1974, 539–545, 548–550, 555–563.

већ више нико и не спори. Ниједна **нова** држава није монархија; све су републике“.³

У југоисточној Европи млада држава југословенских народа била је суочена са многобројним изазовима на спољном и унутрашњем пољу деловања. Југословенска краљевина била је у директном или индиректном сукобу око територија са Италијом, Аустријом и Румунијом. Неповољна спољнополитичка ситуација оставила је последице и на унутрашњи живот српско-хрватско-словеначког краљевства.⁴ Један савременик забележио је да је око ње „врило на све стране“.⁵ Српска војска, победница из Првог светског рата, у прво време вршила је и цивилне дужности. Била је један од кључних ослонаца одржања нове државе у новим, врло неповољним околностима.⁶ Ради што бржег успостављања реда у држави образована је прва влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 20. XII 1918. године. Министар председник био је Стојан Протић, један од првака Народне радикалне странке. Био је то коалициони кабинет, састављен од представника важнијих политичких странака у земљи.

Већина политичких странака постојала је и радила и пре Првог светског рата, у другачијим политичким околностима. У нову државу оне су ушле „са квалитетно новим програмом, нарочито у погледу наци-

---

3 Љубомир Стојановић, „Одговор Демократији“, *Република*, 2. II 1920, 1.

4 Petranović, *н. д.*, 87–91.

5 „Републиканска партија“, *Демократија*, 27. I 1920, 1.

6 Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, (Beograd: Narodna knjiga: „Slobodan Jović“, 1988).

оналног питања“.⁷ У духу нових прилика и не тако нових идеја (социјалних и националних) дошло је до организовања нових политичких партија. И старе и нове странке биле су надахнуте идејом националног уједињења. Ипак, њихови програми у питањима друштвеног и државног уређења били су различити, често и супротни.⁸ У политичком и парламентарном животу Краљевине СХС/Југославије најчешће су деловале Југословенска демократска странка, Народна радикална странка, Хрватска републиканска сељачка странка, Словенска људска странка, Савез земљорадника, Југословенска муслиманска организација, Комунистичка партија Југославије, Југословенска републиканска странка.⁹

У време стварања нових партија у новој држави, група интелектуалаца и политичара, републикански оријентисаних, под вођством ранијих првака Самосталне радикалне странке – књижевног критичара и публицисте Јаше Продановића и академика, филолога и историчара Љубомира Стојановића – приступила је организовању и оснивању Југословенске републиканске странке током 1919. године.¹⁰ Највише наде пола-

---

7 Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1979), 36–37.

8 Исто, 37–38; Petranović, *Istorija Jugoslavije 1919–1988*, 98–111.

9 Исто.

10 Изражено недемократско понашање регента Александра Карађорђевића током Солунског процеса 1917. године и после њега, те регентово ослањање у вођењу унутрашње политике на новонастајућу будућу тајну официрску организацију *Бела рука* насупрот кадровски и стручно много вредније *Црне руке* у политичком животу Краљевине Србије, били су једни од кључних

гали су у придобијање за нову странку већине политичара, првенствено републикански настројених, из Самосталне радикалне странке, свесни њиховог угледа међу Србијанцима.¹¹ На жалост Јаше Продановића и Љубе Стојановића, ствари се у погледу самосталних радикала нису одвијале онако како су они желели. Самосталци су се на питању републике поделили и ма-

момената у јавном иступању и залагању српских републиканаца за идеју републиканизма и успостављања републиканског федеративног облика будуће државе југословенских народа. Солунска афера је утицала на унутар-српске политичке односе и подстакла групна и појединачна одређивања према великим проблемима унутарње и спољне политике. Непосредно после Солунског процеса створила се једна омања, али по личностима снажна група научника и политичара која је будућу југословенску државу видела као федеративну републику. Међу њима су се издвајали Јован Цвијић и више првака Самосталне радикалне странке: Јован Жујовић, Јаша Продановић, Драгомир Иконић. Драгољуб Јовановић приметио је касније да је Љуба Стојановић „до те мере осудио Александров Солунски процес да је спровео још једно цепање некадашњих радикала и основао Републиканску странку“ (Никола Станаревић, *Југословенска републиканска странка I (оснивање странке и њен рад до 1941)*, књ. I, 19, рукопис похрањен у Архиву Српске академије наука и уметности (САНУ), 14.329; Милан Ж. Живановић, *Солунски процес хиљаду деветсто седамнаесте. Прилог за проучавање политичке историје Србије од 1903. до 1918. године*, (Београд: Култура, 1955), 10; Љубинка Трговчевић, *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914–1920*, (Београд: Народна књига: Српска књижевна задруга 1986, 218–221, 260–265; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 2, (Београд: БИГЗ, 1989), 777–778).

- 11 Мира Радојевић, *Научник и политика. Политичка биографија Божидара В. Марковића (1874–1946)*, (Београд: Филозофски факултет, 2007), 322–323.

њина је, окупљена око њих двојице, основала Југословенску републиканску странку, док се већина до пролећа 1920. године декларативно изјаснила за монархију.¹² Југословенском републиканском странком руководили су Љуба Стојановић и Јаша Продановић, искусни и стари политичари Краљевине Србије, али је по идејама које је партија заговарала, проповедала и за које се у политичком животу борила, те уз које су и њих двојица пристали и прихватили их, била изразита одлика новог човека нове, младе југословенске државе, оличеног у појави српског републиканца – заговорника промене облика државе из старог монархијског у нови републикански, заговорника нове, југословенске националне идеје, те промене модела друштва из чисто капиталистичке у социјалну солидаристичку форму.

Кад је у питању форма државног уређења, за српске републиканце федеративна република југословенских народа као таква није била упитна. Радећи на уједињавању републиканских група у Београду у јединствену републиканску странку, Јаша Продановић је крајем маја 1919. године јављао Драгомиру Иконићу о образовању одбора републиканске демократске омладине у Београду и о њиховим намерама да ступе у везу са клубом републиканске демократске универзитетске омладине и са републиканском организацијом железничара.¹³ Клуб републиканске демократске студентске

---

12 Исто, 323, 326–327.

13 Народна библиотека Србије (НБС), Одељење посебних фондова, Р 612/II/151, писмо Д. Иконићу од 2. V 1919. године.

омладине био је основан још 1917. године у Француској под називом „Југословенска републиканска демократија“ од српских студената републиканаца (председник организације Теофило Ђуровић, секретар Михајло Ивеша) на школовању у поменутој држави и у Швајцарској.¹⁴ Центар им је прво био у Поатјеу, у Француској, а потом у Паризу.¹⁵ Јаша Продановић је са њима ступио у везу у Паризу и учествовао у организацији и њиховом идеолошком усмеравању. У јануару 1919. године ова студентска републиканска група издала је проглас *Југословенској омладини* у Поатјеу.¹⁶ Исти проглас је поновљен југословенској омладини почетком 1920. године у Београду, када је основана Републиканска странка, у њеном листу *Република*.¹⁷ У

---

14 Архив САНУ, Заоставштина Јована Цвијића, 13.484/388, писмо Теофила Ђуровића и Михајла Ивеше Ј. Цвијићу од 23. XII 1918. године; Драгољуб Јовановић, *Медаљони*, књ. III, (Београд: Службени гласник, 2008), 223, 362; Момчило Митровић, „Историјска грађа у Београду о теми: Југословенски студенти у Швајцарској 1916–1918“, *Годишњак града Београда*, књ. XXIV, Београд 1977, 242–243, 247–249; Исти, „Организације југословенских студената у Швајцарској 1917. године“, *Историјски часопис*, књ. XXVII, Београд 1980, 220–231; Исти, „Југословенски студенти у Швајцарској и уједињење (1917–1918)“, *Историјски гласник: Орган историјског друштва Социјалистичке републике Србије*, бр. 1–2, Београд 1981, 127–137.

15 Исто, 223; Branislav Gligorijević, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, *Istorija 20. veka*, br. 2/1985, 8–9.

16 Архив САНУ, Заоставштина Јаше Продановића 14.706/29, Општа Студентска Организација Југословенске Републиканска Демократије, *Југословенској Омладини*.

17 *Република*, 15, 19, 22, 29. I 1920.

прогласу су сажето изнети погледи српских републиканаца на унутрашње уређење југословенске државе. Нови људи били су на помолу са новим идејама, страним великој већини југословенских народа, и испоставиће се, далеко испред свог времена.

Тако, у манифесту студентске организације Југословенске републиканске демократије југословенска омладина се позивала да уђе у јавни живот нове југословенске државе и поведе „борбу идеја, а не котерија, борбу програма а не личности“. Захтевали су нове напоре омладине да, поред доприноса националном ослобођењу југословенских народа, осигура културни препорођај и допринесе његовом политичком и социјалном ослобођењу. Главна унутрашња препрека за поменуто ослобођење виђена је у монархији и милитаризму. Монархија је била негирање народног суверенитета, а окружена војском, црквом и тајном дипломатијом, представљала је вечиту „опасност за мир и цивилизацију“. Клерикализам и црква означени су као природни савезници монархије, као представници верског деспотизма. Монархија је вршила насиље према народној слободи, црква према људској савести. Руска револуција у пуном свом размаху очигледно је вршила знатан утицај.¹⁸

За писце манифеста и потоњег прогласа Републиканске странке, истинске демократије није могло бити без републике. Указивали су на завођење републикан-

---

18 Архив САНУ, Заоставштина Ј. Продановића 14.706/29, Општа Студентска Организација Југословенске Републиканска Демократије, *Југословенској Омладини*, 3; Pol Luj, *Istorija socijalizma u Francuskoj*, (Београд: Београдски граfiчки завод, 1956), 341–350.

ских система у околним државама. Установљење републике представљало је само полазну тачку ка напретку човечанства, средство за остварење друштвене правде и једнакости, пут којим се једино могло ићи ка политичком и социјалном идеалу. У будућој југословенској републици тражене су пуне политичке слободе – опште право гласа (и за жене), референдум и народна иницијатива, порота у судству и слобода збора и удруживања, као и укидање смртне казне. Политичко ослобођење народа имало је да прати морално, које је требало да се огледа у одвајању црква од државе, по принципу „слободна црква у сувереној држави“.¹⁹

Постојећи социјални поредак био је само једна прелазна фаза социјалног развијања ка вишем облику друштва у којем је требало да буде укинута привилегија „лењости“ да би било прокламовано право рада, нестала „свака експлоатација човека човеком“ и настала правда за све и једнакост међу свима. Овај социјални преображај остварио би се кроз еволуцију, а не револуцијом, док је сам чин промене облика државног уређења требало извести револуционарним путем. Насупрот класној борби као револуционарном средством социјалног ослобођења, студентска организација стављала је солидарност, која је морала да се оствари у слободном удруживању на принципу кооперације.²⁰ Манифест је био издат јануара 1919. године у Поатјеу у име Извршног одбора Опште студентске организације Југословен-

---

19 Исто, 3–6.

20 Исто, 6–7.

ске Републиканске Демократије. Потписали су га секретар Михајло Ивеша и председник Теофило Ђуровић, обојица студенти правних наука.

Када су јануара 1920. године српски републиканци и званично основали Републиканску странку, у партијском програму су кроз осам ставки истакли своје виђење државног и друштвеног уређења југословенске државе као републике: политичке слободе, просвету и вере, економске односе, одбрану земље и спољну политику.²¹

Новооснована Републиканска странка залагала се, у погледу политичких права грађана, за опште и једнако право гласа, тајно и непосредно гласање на изборима и примену пропорционалног система по завршетку избора и именовању народних посланика у народну скупштину, замену изборних округа великим изборним јединицама, по могућству једнаке површине; за право народа на референдум у случајевима „извесних закона“ и право на законодавну иницијативу, као и слободу збора и удруживања и слободу штампе. Народно представништво требало је да буде једнодомно и променљиво оног момента када својим поступцима не би изражавало народну вољу. Устав је имао да гарантује „принцип равноправности жена и људи“, а посебним законима да регулише њихово „изједначење“. Предвиђено је било да у оквиру министарске одговорности министрима суде и редовни судови за учињена недела. Само је народно представништво било овлашћено да објави рат другој држави

---

21 Република, 26. I 1920, 2; исто, 9. II 1920, 2-3.

или начини ма какав међународни уговор. У случају напада непријатеља на државу управна власт могла је објавити мобилизацију људства, али је истовремено била дужна да одмах сазове и Народно представништво као највишу власт у земљи овлашћењу да изгласава ратне кредите.²²

Главни одбор Републиканске странке, на чијем се челу налазио Љуба Стојановић, није у свом програму усвојио његову идеју да југословенска држава буде председничка република „американског типа“, већ се определио за тип парламентарне републике са обележјима републиканског уређења Француске и Швајцарске. Југословенска република требало је, начелно, да буде уређена на федеративној основи, у којој су заједничким ресорима имали да управљају министри који одговарају за свој рад једном народном представништву за целу земљу, а не председнику републике.²³ Свесни недостатака парламентарног уређења, српски републиканци су трагали за системом у којем би парламент био свемоћан у односу на владајуће факторе, а потпуно зависан у односу на народ, који би га контролисао кроз право законодавне иницијативе и референдума. Очигледно је ближи француски систем републике имао више утицаја на уређење највише власти у програму Републиканске странке.²⁴

---

22 Исто.

23 *Начела, програм и статут Југословенске републиканске странке од 26/1 1920. г. с изменама и допунама од 9/1 1924. г.*, Београд 1924, 10–11.

24 Gligorijević, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, 13–14.

Што се тиче административног уређења државе, српски републиканци су тражили њену децентрализацију која би се огледала у деоби државе на самоуправне јединице „почев од општине па закључно са областима (покрајинама)“. Границе области могла је да одреди Уставотворна скупштина водећи рачуна о жељама народа, али и чињеници да су оне морале бити економско-географске целине способне за аутономан живот. Спољни послови, војска и морнарица, царине, монополи, трговинска политика, пошта, телеграф, главне артерије сувоземног и воденог саобраћаја, правосуђе и социјално законодавство требало је да буду у надлежности централне власти. Самоуправне јединице могле су да имају своја представништва изабрана од народа, своје управе изабране или непосредно од народа или од дотичног представништва, тако да су ови органи самоуправних власти могли да постављају чиновнике неопходне за функционисање области (покрајина). Коренитом реформом требало је избор чиновника поверити стручним телима, увести испите за чиновничке положаје, изједначити им плате, сузбити њихове злоупотребе, али их и обезбедити од министарске самовоље; истовремено једном таквом реформом морало се ослободити судство утицаја политичких чинилаца и укинути смртна казна.²⁵ Признавана је потпуна „равноправност свим вероисповестима, као и слобода савести“.²⁶

---

25 Република, 26. I 1920, 2; исто, 9. II 1920, 2–3.

26 Исто.

*Ни егоизам појединаца, ни егоизам класа,
већ солидарност*

Српски републиканци су 27. новембра 1921. године одржали први партијски конгрес, на којем је дотадашњи званични назив „Републиканска Демократска Странка“ промењен у „Југословенска републиканска странка“.²⁷ На конгресу је коначно уобличен страначки програм и завршена формална организација странке (почетком 1921. године четврта група српских републиканаца интелектуалаца окупљених око листа *Прогрес* пришла је Републиканској странци).²⁸ Републиканска странка је на конгресу заокружила и употпунила економско-социјални програм, који је израдио Михаило Илић.²⁹ Левичарске идеје унете су у програм највише под утицајем Јована Жујовића, који их је, преносећи их у основном од Светозара Марковића, временом додатно развио и надоградио искуством из сопственог друштвено-политичког деловања. Поред идеја Јована Жујовића, у програм су унете и идеје прогресиста, републиканаца интелектуалаца блиских комунистима.³⁰

---

27 Н. Станаревић, *Југословенска републиканска странка I (оснивање странке и њен рад до 1941)*, књ. I, 78; Др Михаило Илић, *Економско-социјални програм Југословенске републиканске странке. Говор држан на првом конгресу Ј.Р.С. 27. новембра 1921. године у Београду*, (Београд, 1922); Шербо Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, (Бар: Цонтецо, 2000), 250.

28 Gligorijević, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, 9.

29 Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, 253.

30 Ђорђе Ђурић, *Српски интелектуалац у политици. Политичка биографија Јована Жујовића*, (Београд: Службени гласник, 2014), 208.

Одбацујући у излагању о економско-социјалном програму Републиканске странке ставове Савеза земљорадника о строгом одвајању политике од економије, према којима су питања економије била битнија од политичких питања, и неспојива, Михаило Илић је устврдио да су економија и политика представљале „пространо“ поље за социјалну акцију, на ком су углавном владали исти основни принципи. Савез земљорадника је као језгро свог економско-социјалног програма имао, попут Републиканске странке, идеју задругарства. И док су републиканци идеју задругарства преносили и на политичко поље, Савез земљорадника примењивао ју је само на економском. Задругарски по принципу, Савез земљорадника усвојио је институцију монархије за коју није било никога ко је могао тврдити да је својом организацијом представљала задругу.³¹

Задруге није могло бити, истицали су српски републиканци, тамо где се све заснивало на „насиљу или корупцији“ и потчињавало личним интересима, и где је недостајало осећања социјалне солидарности и „искреног рада на општем добру“. Монархија, владавина једног, у најбољем случају је могла да представља организацију поделе власти између народа и краља, поделе измишљене да би се уклониле тежње народа ка ономе на шта је имао право: да сам собом управља. Монархија ни у ком случају није била задруга, кооперација која је представљала учешће једнаких у руково-

---

31 Илић, *Економско-социјални програм Југословенске републиканске странке*, 5.

ђењу општим пословима, оствариву само у демократској и социјалној републици. Сваки „искрено убеђени кооператор“ морао је бити републиканац, пошто није било две истине, једне за економију, друге за политику, а још мање две правде – једне која је могла да прогони економску експлоатацију, а да је истовремено допуштала политичку. Због тога је Републиканска странка, наглашено је, прихватила не само начела политичке демократије, него и економске – раздвајање их је могло само учинити немоћним, било да се оно вршило у корист прве или у корист друге демократије. Демократија за српске републиканце није била само форма владе него нов, нарочит систем целокупне друштвене организације. Односно, за Републиканску странку није била само „варљива етикета“ иза које су се крили наследна краљева власт, режим неодговорности за „одговорне и неодговорне чиниоце, бестидна владавина банкократије“, срамно богаћење мањине на рачун већине, „кобно“ ширење корупције у свим друштвеним слојевима и сва остала политичка, економска и социјална „зла“, која су се на очиглед целог народа дешавала.³²

Настао као последица економског режима оформљеног и устаљеног од краја XVIII века, капитал је био чинилац који је управљао производњом, узимајући највеће делове производа рада. Рад је тако био сведен на улогу најамника. Михаило Илић је тврдио да су конзервативци, подржаваоци поменуте поделе у економским односима људи, капиталистички систем сматрали као

---

32 Исто, 6–7.

израз „највише људске мудрости“, док су српски републиканци, присталице политичке слободе, коју су ценили и намеравали да употребе само као средство за „освојење социјалне правде“, најамништву ускраћивали било какву мудрост, тражећи његово потпуно укидање.³³

Републиканска странка као противник странака „десно од ње“ у погледу економско-политичких односа у југословенској држави и друштву, није делила мишљења и погледе ни разних социјалистичких и комунистичких школа „лево од ње“, које су судбину најамништва везивале са судбином друге социјалне установе, приватне својине; односно, укидање најамништва требало је да прати и укидање приватне својине. Српски републиканци, као представници солидаристичке и кооперативне школе, сматрали су најамништво и приватну својину раздвојивим, с обзиром на то да прво није било „рођено“ с другим, те тако нису морали ни да „умру“ заједно. Питали су се и да ли би укидање најамништва за поједине друштвене слојеве имало у ствари за последицу проширење истог на све чланове друштва. У том случају били су замењени најамници једне личности најамницима једне безличне бирократије, само у много већем броју. Стога нису прихватили укидање приватне својине као догму, баш зато што за њих колективна својина није била догма. Напротив, требало је да оба облика друштвеног развитка постоје један поред другог и развијају се, узајамно се допуњујући.³⁴

---

33 Илић, *Економско-социјални програм Југословенске републиканске странке*, 7.

34 Исто, 8.

Као присталице „економског федерализма“ српски републиканци су зазирали од државног централизма и бирократизма у економији, иако нису искључивали државну интервенцију тамо где су сматрали да је била нужна. Диктатуру пак, на било којем пољу (па и економском), су искључивали, не напуштајући „чврсто тле демократије“ на ком су стајали, убеђени у њену моћ и снагу да однесе победу над друштвено-политичким системима против којих су били. Економски преображај требало је, као и политички, припремити дугим и системским радом, а основу за промену економско-социјалних односа у друштву видели су у установи кооперативних удружења за учешће у добити, према којима је радник имао могућности да одстрани „патрона“ тако што би постао његов „ортак“ кроз „радничко акционарство“. Суму која је требало да припадне радницима на име учешћа у добити није требало исплаћивати у готовом новцу, већ употребити за откуп акција предузећа које су резервисане за раднике. Радник је у ствари постајао акционар у предузећу у ком је радио, с правом да њиме управља.³⁵ У ствари, произвођач је престајао да буде најамник, пошто није било више никог ко би му узимао део зараде.³⁶

Радећи на економско-социјалном програму Републиканске странке, уочено је од стране републиканаца да је радничка класа била највише наклоњена синдикату у борби за ослобођење од зависности према капита-

---

35 Исто, 9–11.

36 Gligorijević, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, 23.

листима. Радници су ишли и даље у питању моћи синдиката, хтели су да помоћу њега завладају целом производњом и тако створе нов облик организације рада. Републиканац Михаило Илић није спорио поменути метод борбе, али му је природније изгледало да потрошачи прво „завладају производњом“. Сагласно потребама и жељама потрошача требало је да производња буде и организована, што се могло остварити само уколико су потрошачи могли да руководе целом економском организацијом. На тај начин никоме није могла да буде учињена неправда, пошто су потрошачи били сви, нити би се ико жалио, осим оних који су могли да буду лишени привилегија.³⁷ Из свега наведеног долазило се на питање кооперације – задругарства, у које су српски републиканци посебно веровали као модел за миран преображај постојећег друштвеног поретка и уклањање све изразитијих социјалних разлика.

Михаило Илић је истакао да је установа кооперације била отворена по свом уређењу за све, без обзира на њихов социјални положај, религију или политичка уверења. Кооперација је морала да сачува независност, нагласио је републиканац, пошто је то захтевала сама природа задруге као „социалне“ институције, која је требало да послужи не само као средство за остварење практичних и непосредних резултата, него и да доведе до једне више друштвене и економске организације. Републиканци су у кооперацији видели тако два елемента: позитивни и идеални, с обзиром на то да је ко-

---

37 Илић, *Економско-социјални програм Југословенске републиканске странке*, 11.

операција у себи садржала не само програм непосредне и сталне акције, него и један висок идеал – преображај „неправичног буржоаског друштва“, у којем је владао „рат свију против свих“.³⁸

Срж проблема у економским односима налазио се у чињеници да потрошач плаћа скупо, а произвођач продаје јевтино. Питајући се где остаје разлика, одмах је и одговорено у програму да, пролазећи од произвођача до потрошача кроз руке многобројних посредника, остане у власништву потоњих. И с обзиром на такво стање у привредним односима, економски режим није био ни режим произвођача, још мање потрошача, већ поредак посредника који су живели и богатали се на рачун и произвођача и потрошача. Кооперација је из основе мењала стање ствари тиме што је као потрошачка задруга доводила у непосредну везу потрошача и произвођача. Кооперација је полазила од основног начела да је производња морала бити потчињена потрошњи из простог разлога што је прва била средство, а друга циљ у економским односима људи – „Производи се да би се потрошило, а не обрнуто“. Да би се то постигло, било је пожељно да економском организацијом управљају потрошачи, због чега се кооперација није задовољавала да доведе у непосредан додир произвођача и потрошача, него је тежила да од друштва потрошача, којег је у међувремену начинила трговцем, створи „фабриканта“ илити произвођача. Циљ кооперативне реорганизације је био не више стицање профита, него „задовољење потреба“, у првом

---

38 Исто, 12.

реду што потпуније задовољење социјалних потреба. Капитал је у кооперативном систему постајао најамник и добијао одређене награде за услуге учињене производњи, али чињеницом да више није управљао истом, није могао никога ни да „експлоатише“. Кооперација је у ствари режим, истакли су српски републиканци, у којем паразити „не могу да опстану“.³⁹

Економско-социјални програм странке посебно је обраћао пажњу на чињеницу да је земљорадња, као најпретежнији облик привреде у југословенској држави, била запостављена од стране монархијских власти и уједно бездушно опорезивана. Власти нису ништа предузимале почетком двадесетих година двадесетог века да организују земљорадничке школе и омогуће повољне кредите, док су истовремено одржавале и подстицале, на терету земљорадника, милитаризам, жандармерију, крупни капитал и банкарство. Стоку која је била добијена као ратна одштета од Немачке и Аустрије, ондашњи режим је дао једној „групи шпекуланата“, која је несметано „пљачкала“ народ.⁴⁰ Стога

---

39 Исто, 13–15.

40 Ради се о афери око поделе добијене стоке из репарација, о чему је *Република* опширно писала, и као главног умешаног у цео подухват означила Раду Пашића, сина Николе Пашића, већ чувеног по многобројним малверзацијама са државном имовином. У погледу афере око увоза и поделе говеда из Немачке у *Републици* је писано да је погрешила што се „окомила“ само на Раду Пашића због „оних 17000 говеди“. За „опасну пљачку“ државе много мање је био крив „г. Рада Пашић него г. Пуцељ (Иван – прим. А. Лукић), пошто први није био државни чиновник, те није био дужан ни да чува државну имовину. Међутим, услов да прави „гешефте“ у пословима са државом био је

није више било питање економије или политике, већ питање морала, без чијег се решења није могло урадити ништа ни у економији ни у политици. Без победе морала и даље је било могуће да се стиче новац помоћу политике и да се води политика помоћу новца. Морал, међутим, није могао да победи у неморалном режиму неодговорности, какав је, према мишљењу српских републиканаца, била монархија.⁴¹ Као логична последица изнетог, закључено је да је и за земљораднике ситне сопственике, као највећу привредну групу у југословенској држави и њен „темељ“, стварање земљорадничких задруга било најбоље решење за опстанак у друштвеној и државној организацији.⁴²

да му се нађу „јатаци“, а као главног јатака *Република* је означила Пуцеља, првака Кметијске странке, без које није могло да буде „ни владе г. Пашића (Николе – прим. А. Лукић)“. Није зависио Пуцељ од Николе Пашића, већ обратно, због чега је радикалски шеф морао да „мити и чува г. Пуцеља, као што чува и мити Муслимане“. Првак Кметијске странке није дозволио, из просте жеље да сачува наклоност министра председника, да „Рада Пашић и Ком. зараде за часак, без икаквог труда, око 136 милиона“. Завршавајући напис о афери, у *Републици* је истакнуто: **„Ви Србијанци сте окренули сву своју срџбу само на ваше локалне политичаре-афераше, а заборавили сте г. Ивицу Ковачевића и његово Штајнбасово предузеће, г. Мехмеда Спаху и његово Јајце, и г. Пуцеља и његово загоњено пријатељство с г. Радом Пашићем. Ви вичете само на вукове, а оно и лисице месо вуку, често више но и сами вукови** (истакао А. Лукић)“ (*Србин из Хрватске*, „Г. Пуцељ и г. Рада Пашић“, *Република*, 30. III 1922, 2).

41 Илић, *Економско-социјални програм Југословенске републиканске странке*, 16–17.

42 Исто, 18.

Српски републиканци су посебно нагласили потребу да се државна интервенција не ограничи само на мешање у економска питања, него да сама предузме и организује рад где су то „важни социални интереси“ захтевали – у случају фактичког монопола у корист појединца, јавне службе или „капиталистичке експлоатације рада“. „Капиталистичку експлоатацију“ је требало уништити, „известан посао“ претворити у јавну службу оног тренутка када се њиме задовољавала нека „важна и трајна потреба народа“, а фактички монопол, кад је већ морао да постоји по сили околности, организовати да функционише у корист целине, а не у корист појединца. Као круну целе економске реформе требало је национализовати сва природна богатства, банке и осигуравајућа друштва, пошто капитал нигде није био већи „паразит“ него у осигуравајућим компанијама где је био сасвим некористан самој операцији осигурања, и нигде није био „опаснији“ него сконцентрисан у крупним банкама, које су могле да теже да уместо парламента, постану центри савременог политичког живота.⁴³

Цео републикански економско-социјални програм имао је „темељ и извор“ у идеји солидарности, идеји „самог живота“. Тако постављен, програм је Републиканску партију издизао изнад појединца и изнад класе, пошто је из искуства историјског развоја света видела да и земљорадник и физички радник у фабрици и „умни“ радник нису могли опстати један без другог. „Не, дакле, ни егоизам појединаца, ни егоизам

---

43 Исто, 23–24.

класа, већ општи интерес, не искључивост, већ солидарност“ прокламовали српски републиканци, чији су носиоци и сами били, представљајући социјално-политичко рухо новог, југословенског човека. У том духу су захтевали ограничење приватне својине и аграрну реформу по принципу да је земља требало да припадне онима који су је обрађивали. Изједначавање имовинских разлика републиканци су хтели да изведу и путем прогресивног и пореза на наслеђе – да стопа опорезивања расте са величином наслеђене имовине и степеном сродства. У ствари, на место експлоатације, требало је да дође кооперација, уместо егоизма солидаризам, уместо најамништва задругарство у свим облицима. „Место привилегија за једне“ имала је да завладала „правда за све у Републици демократској и социјалној“, где је човек требало да нађе моралне, политичке и економске услове за развитак у миру и слободи. „Ал’ да правда настане, неправде треба да нестане; да слобода никне, ропство треба да буде покопано; да нам се Република роди монархија мора да умре“.⁴⁴ Само се тако вршила „служба Отаџбини и кроз Отаџбину целом човечанству“.⁴⁵ Начело удруживања/кооперације било је основна идеја економско-социјалног програма Републиканске странке и њених присталица. Путем солидарности у кооперацији тежило се да се избегне класна борба, прокламована од стране бољшевика.⁴⁶ Солидарност је налагала да се по-

---

44 Исто, 26.

45 Исто.

46 Растодер, *Политичке странке у Црној Гори 1918–1929*, 253.

једини класни интереси подреде општим, те тако створи могућност да се превазиђе рат између рада и капитала.⁴⁷

У погледу тумачења економских проблема и решења истих, српски републиканци су се, као што се уочава, ослањали на идеје „кооператизма“ француског теоретичара економије Шарла Жида, које су пропагирали и њихови претходници у Краљевини Србији. У околностима после Великог рата додатно су се залагали за „кооператизам“, имајући у виду углавном негативна економска искуства бољшевичке револуције у Русији.⁴⁸ Кооператизам, истакнут посебно у економском делу страначког програма, тумачен је не само као средство за остварење извесног побољшања, већ као читав један образац за мирну обнову друштва. Према мишљењу Шарла Жида, програм кооператизма једним делом није био социјалистички, у смислу који се најчешће придавао тој речи, пошто је задржавао приватну својину „са њеним атрибутима“, а међутим је и био социјалистички, пошто је нудио идеал сасвим различит од идеала индивидуалистичког и капиталистичког режима, те остваривао неколико „најважнијих жеља социјализма“ у смислу брзог и стварног побољшања услова за живот.⁴⁹

Српски републиканци су се угледали на Енглеску и још више Француску, где се, чинило се, показало да

---

47 Gligoriјеvić, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, 23.

48 Charles Gide, „Кооператизам“, *Буктиња, социјално-политички часопис*, год I, св. 1, број 1, новембар 1923, 8.

49 C. Gide, „Кооператизам“, 8.

су се човек и свет могли потпуно преобразити помоћу слободног удруживања – систем задруга, негде потрошачких (Француска), негде произвођачких (Енглеска), негде кредитних (Немачка).⁵⁰ Највише су се zaloжили за потрошачке задруге, усвајајући идеје не само Шарла Жида, него и Ернеста Поасона, те су у целини превели његово дело *Задружна република* у партијском листу *Република* током 1923. године.⁵¹

Након ишчитавања и проучавања идеја француских економских мислилаца, српски републиканци су извели неколико заједничких особина које су карактерисале задружни систем и препоручивале га у економским односима друштава: све задруге имале су за циљ економско ослобођење извесних категорија личности, да би ове могле да избегну посреднике и буду довољне саме себи; све су имале за циљ да замене такмичење солидарношћу и индивидуалистичку девизу *Сваки за себе* задружном девизом *Сваки за све*; имале су за циљ не да униште индивидуалну својину, него да је *уопште*, олакшавајући задругару стварање личних капитала било помоћу штедње, било помоћу зајмова, са тежњом да такође створе друштвену својину у облику магацина, банака, радионица; имале су за циљ не да униште капитал, већ *да му одузму доминантну улогу* у производњи и део који прима као управљач у облику

---

50 Исто, 8.

51 Ернест Поасон, „Задружна република“, *Република* 12. VII 1923, 2. Дело Ернеста Поасона објављивано је током 1923. и почетком 1924. године као посебан фељтон у *Републици*. Последњи одељак књиге Ернеста Поасона објављен је у *Републици* фебруара 1924. године (Поасон, „Задружна република“, 21. II 1924, 2).

профита и дивиденде, у ствари у завршници капитал су сводиле на улогу најамника; најзад, задруге су имале *васпитну вредност*, пошто су училе своје чланове не да жртвују било који део своје индивидуалности и предузимљивог духа, већ да развију енергију помажући себи тако што помажу другима, те да циљ економске активности сведу на задовољавање потреба, а не у трку за профитом, да унесу више морала у економске односе укидајући рекламу, преваре, у ствари, да „укину све облике експлоатације човека човеком“ укидајући тако и све узроке међуљудских сукоба. Резимирајући идеју и остварења задружног система, српски републиканци су истакли да је француски модел потрошачких задруга се толико развио, да је у оно време „зачудио не само своје противнике, него и своје проповеднике“. Потрошачке задруге тежиле су да апсорбују „собом све задружне облике и да остваре неку врсту Задружне Републике“, у којој је сва управа производњом требало да пређе у руке потрошача, што уопште није било „мала револуција“ у погледу уређења друштва и, посредно, државе.⁵²

Прави борци, који су раскрстили са монархистичким традицијама, били су они, који су се, супротно екстремистима, залагали да се друштвени преображаји остварују еволутивно, „мало по мало, са двоструке тачке гледишта, материјалне и моралне“. Еволутивни преображај налагало је дотадашње искуство друштвено-државног развоја: установе никада нису заживеле и ушле у правни живот без пристанка и сарадње већине

---

52 Gide, „Кооператизам“, 9–11.

чланова једног друштва. „Ми сматрамо“, цитирали су српски републиканци изјаву Leon Jouhaux-а из марта 1920. године, „да се преображај у економском режиму мора постепено извршити, да треба, ради увођења стварних преображаја, осигурати вршење службе“.⁵³

Српским републиканцима су и присталице и противници често пребацивали њихово залагање за успостављање републике пре решења економских односа у друштву. Позивајући се на француског социјалисту-републиканца Жана Жореса, образложили су им због чега су се тако упорно борили да се прво успостави републикански облик државног уређења: „Република је политички облик социализма: она га претсказује, она га спрема, она га чак и садржи у извесној мери јер само она к њему може одвести легалном еволуцијом без прекида континуитета“.⁵⁴ Тако, док су за промене у друштвеним односима желели економску револуцију (за шта су указивали на задружни систем као револуционарну промену економских односа), сматрали су да је њима требало да претходе еволутивне промене у политичким односима.

Нови човек – републиканац

Љуба Стојановић, шеф српских републиканаца, је главну дужност у еволутивним променама политичких односа наменио омладини, инсистирајући на бит-

---

53 Maxime Leroy, „Реформизам и револуција“, *Буктиња, социјално-политички часопис*, год. I, св. 2, децембар 1923, 20.

54 Jean Jaures, „Република и социализам“, *Буктиња, социјално-политички часопис*, год. II, св. 2, бр. 4, фебруар 1924, 22.

ности њеног моралног васпитања и образовања у том процесу, из којег је требало да буде обезбеђена позитивна и еволутивна смена генерација у политичком животу државе. Оно што је ново, свеже доприноси омладина, а да буде напредно и исправно, на општу корист, обезбеђивало је њено правилно морално васпитање, из којег је требало да проистекне корист за лични живот појединца, али и за општу корист друштвене и државне заједнице којој припада.⁵⁵

У ствари, Љуба Стојановић је сматрао да је омладина било оно најбитније ново у животу појединца и заједнице, што је само по себи гарантовало новину у животу човека и, зависно од њеног васпитања и образовања, позитивни или негативни помак људске цивилизације. „Народ се може упоредити са језером чија се вода стално обнавља тиме, што с једне стране у њ утиче једна река а с друге стране вода отиче. Тако се исто обнавља и народ у држави. То обнављање врши се, наизглед, споро, међутим то није тако; оно се врши врло брзо. За каквих десетак година јавља се у друштву 25–30 од сто нових грађана; за двадесет година грађанство је упола обновљено, а за тридесет, тридесет и пет година може се рећи да је потпуно ново, јер оно што је од старих генерација још у животу, потиснуто је у друге редове, и прву реч воде нови људи“ истакао је тада већ шездесетчетворогодишњи Љуба Стојановић, и нагласио: „Природни је закон, да са опадањем физичке снаге опада и умна. И што је главно, већина старих

---

55 Љубомир Стојановић, „Дужности омладине“, *Буктиња, социјално-политички часопис*, год. II, св. 1, бр. 4, јануар 1924, 1–8.

људи то и не опажа, већ као онај владика у Жил Блазу мисле да што су старији све су паметнији. Зато омладина мора оштрим оком пратити њихов рад и чим опазе да су у опадању, непоштедном борбом принудити их да се повуку. Несумњиво је да стари људи имају више искуства него млади, али само искуство није довољно да оправда њихов руководни положај јер оно није у стању да накнади енергију и одлучност, која је својствена младости^{.56} Имајући у виду дужности омладине које је навео, вођа српских републиканаца је закључио: „Велики су и узвишени задаци, који стоје пред омладином. Како их она буде умела схватити и извршити тако ће бити и њој и њеним потомцима, јер ми смо она вода, која ће скоро отећи из језера“^{.57}

Иако изгледа противуречна и анархична, приметна разноликост у републиканским погледима и идејама представљала је суштину доживљаја основе идеје републиканске демократије међу српским интелектуалцима републиканцима – слободу сваког појединца да отворено и јасно, чињенично поткрепљено и образложено, изрази у јавности своје политичко мишљење и опредељење. У суштини, идеје које су пропагирани и за које су се борили, биле су израз новог човека у старој епоси не само југословенске монархије Карађорђевића, већ и колонијалне међуратне епохе европских држава заговорника Версајског поретка, оне епохе која ће, неспособна да превазиђе старе друштвено-политичке моделе диктиране од стране

---

56 Исто, 8.

57 Исто.

управо највећих европских колонијалних сила, ускоро изгубити преимућство у свету који је незадрживо ишао новим путевима друштвеног, економског и политичког развоја.

Резиме

Крајем јануара 1920. године у Београду је група српских интелектуалаца, предвођена Јашом Продановићем и Љубомиром Стојановићем, основала Републиканску странку. Српски републиканци били су препознатљиви по залагању за идеале републиканске демократије – демократску политичку процедуру и социјалну солидарност, те су за окружење и време у којем су деловали били појава новог, левичарски еволутивно оријентисаног човека, са очигледним разликама од њихових колега са револуционарне левнице оличених у југословенским комунистима, и изразитим разликама од десно оријентисаних опција југословенског политичког живота. Највише страначко руководство, на челу са Љубомиром Стојановићем, посебно је инсистирало на питању моралног уздизања и образовања омладине, која је требало да се развије у новог југословенског човека и изврши еволутивну смену политичких генерација. У епоси у којој су политичком сценом владали појединци који су дубоко загазили у старачко доба, српски републиканци сматрали су омладину највреднијим делом политичког бића и били уверени да пред њом стоје тешки и узвишени задаци.

Sources and Literature

- Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Istorijska zbirka, Rukopis Nikole Stanarevića, 14.329. (Cyrilic)
- Arhiv SANU, Zaostavština Jovana Cvijića, 13.484/388. (Cyrilic)
- Arhiv SANU, Zaostavština Jaše Prodanovića 14.706. (Cyrilic)
- Narodna biblioteka Srbije (Odeljenje posebnih fondova), lične hartije i prepiska Dragomira Ikonića. (Cyrilic)
- Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921*. Beograd: Narodna knjiga: „Slobodan Jović“, 1988.
- Đurić, Đorđe, *Srpski intelektualac u politici. Politička biografija Jovana Žujovića*, Beograd: Službeni glasnik, 2014. (Cyrilic)
- Engelsfeld, Neda, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*. Zagreb: Globus: Pravni fakultet Sveučilišta, Centar za stručno usavršavanje u suradnju s udruženim radom, 1989.
- Ekmečić, Milorad, *Stvaranje Jugoslavije 1790–1918*, knj. II, Beograd: Prosveta, 1989. (Cyrilic)
- Gligorijević, Branislav, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*. Beograd: Institut za savemenu istoriju: Narodna knjiga, 1979.
- Branislav Gligorijević, „Državno i društveno uređenje Jugoslavije u gledištima srpskih republikanaca (1919–1925)“, *Istorija 20. veka* 2/1985, 7–9.
- Živanović, Milan Ž. , *Solunski proces hiljadu devetsto sedamnaeste. Prilog za proučavanje političke istorije Srbije od 1903. do 1918. godine*. Beograd: Kultura, 1955. (Cyrilic)
- Živojinović, Dragan R. , „Sovjetska republika u Mađarskoj i politika Sjedinjenih američkih država u Jugoistočnoj Evropi 1919. godine“, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knjiga XII–1, Beograd 1974, 539–545, 548–550, 555–563. (Cyrilic)
- Ilić, Dr Mihailo, *Ekonomsko-socijalni program Jugoslovenske republikske stranke. Govor držan na prvom kongresu J.R.S. 27. novembra 1921. godine u Beogradu*. Beograd 1922. (Cyrilic)

- Luj, Pol, *Istorija socijalizma u Francuskoj*. Beograd: Beogradski grafički zavod, 1956.
- Jelačić, Aleksije, *Istorija Rusije*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1929. (Cyrilic)
- Jovanović, Dragoljub, *Medaljoni*, knj. III. Beograd: Službeni glasnik, 2008. (Cyrilic)
- Mitrović, Andrej, *Vreme netrpeljivih: politička istorija velikih država Evrope 1919–1939*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1974. (Cyrilic)
- Mitrović, Andrej, *Prodor na Balkan i Srbija 1908–1918*. Beograd: Zavod za udžbenike: Službeni glasnik, 2011. (Cyrilic)
- Mitrović, Momčilo, „Istorijska građa u Beogradu o temi: Jugoslovenski studenti u Švajcarskoj 1916–1918“, *Godišnjak grada Beograda*, knj. XXIV, Beograd 1977, 242–243, 247–249. (Cyrilic)
- Isti, „Organizacije jugoslovenskih studenata u Švajcarskoj 1917. godine“, *Istorijski časopis*, knj. XXVII, Beograd 1980, 220–231. (Cyrilic)
- Isti, „Jugoslovenski studenti u Švajcarskoj i ujedinjenje (1917–1918)“, *Istorijski glasnik: Organ istorijskog društva Socijalističke republike Srbije*, br. 1–2/1981, 127–137.
- Načela, program i statut Jugoslovenske republikanske stranke od 26/I 1920. g. s izmenama i dopunama od 9/I 1924. g.*, Beograd, 1924. (Cyrilic)
- Pavlović, Dr Momčilo, Ninošević, Mira, Trajković, Veroljub, *Izborne borbe u leskovačkom kraju 1919–1939*, knj. I. Leskovac: Narodni muzej, 1997. (Cyrilic)
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1919–1988*, knj. I. Beograd: Nolit, 1988.
- Radojević, Mira, *Naučnik i politika. Politička biografija Božidara V. Markovića (1874–1946)*. Beograd: Filozofski fakultet, 2007. (Cyrilic)
- Rastoder, Šerbo, *Političke stranke u Crnoj Gori 1918–1929*. Bar: Conteco, 2000. (Cyrilic)
- Renuven, Pjer, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Naprijed, 1965.
- Tejlor, Alen J. P., *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1968.
- Trgovčević, Ljubinka, *Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914–1920*. Beograd: Narodna knjiga: Srpska književna zadruga, 1986. (Cyrilic)

Misao, 1920. (Cyrilic)

Republika, 1920. (Cyrilic)

Buktinja, 1923, 1924. (Cyrilic)

Summary

Aleksandar Lukić

SERBIAN REPUBLICANS IN THE YUGOSLAV MONARCHY OF KARADJORDJEVIĆ – NEW PEOPLE IN AN OLD ERA

Abstract: At the end of January 1920, a group of Serbian intellectuals led by Jakov Jaša Prodanović and Ljubomir Ljubo Stojanović founded the Yugoslav Republican Party in Belgrade. Serbian republicans advocated for the ideals of republican democracy - democratic political procedure and social solidarity, and for the creation of a new Yugoslav, left-wing evolutionary oriented man. The work was created on the basis of sources stored in the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts, the Archive of Yugoslavia, press, periodicals and relevant historiographical literature.

Keywords: Serbian Republicans, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, Jaša Prodanović, Ljubomir Stojanović, bourgeoisie left-wing

At the end of January 1920, a group of Serbian intellectuals, led by Jaša Prodanović and Ljubomir Stojanović, founded the Republican Party in Belgrade. Serbian republic-

licans were recognizable for their commitment to the ideals of republican democracy - democratic political procedure and social solidarity, and for the environment and time in which they operated, they were the appearance of a new, left-wing, evolutionarily oriented man, with obvious differences from their colleagues from the revolutionary left embodied in the Yugoslav communists, and marked differences from the right-oriented options of Yugoslav political life. Highest party authorities, led by Ljubomir Stojanović, insisted on moral raise and education of the youth, that was destined to become a new Yugoslav man and enable the politician generations evolutive shift. In an era politically dominated by elderly individuals, the Serbian Republicans perceived the youth as the most valuable part of political organism, strongly believing that young generations have difficult and noble mission ahead of them.